PERSIRAN
Perspektiv Sverige-Iran
پرس ایران
چشم انداز سوئد - ایران

Marathon och Thermophyle – vem berättar historien?

Kent Eklind

persiran.se | Thu, 16.01.2014 12:07

Antikens grekiska bosättningar, spridda runt Svarta havet och Medelhavet, omtalas av Homeros. Grekland hade efter en nedgångsperiod inledd under 1100-talet f Kr börjat återhämta sig från 7-800-talen med koloniseringar runt Egeiska havet. Miletus etablerades under 1100-talet. Ett västlig och ett östligt intresseområde växte fram. Skillnaden var att det blev österut som man först kom att skapa en europeisk identitet, grundad på språklig samhörighet. En persisk maktsfär växte fram. Det skapade oro i gränsområdena. Miletus mötte en lågkonjunktur, andra städer erövrades av den persiske generalen Harpagos. Miletus överförde ett fördragsförhållande med Lydien till perserna. Grekiska stadsstater, styrda under "tyranner", införlivades i de persiska satrapområdena, skatteobjekt med en religiös och administrativ autonomi.

De grekisk-persiska motsättningarna utmynnade i slagen vid Marathon och Thermophyle, med en upprepad bild beskrivna som en kamp mellan de onda och de goda. Vid Marathon i Grekland, 490 f.Kr., uppges grekerna ha segrat när de onda perserna gjorde en taktisk reträtt. Det slås fast att om perserna vunnit hade dagens västerländska kultur troligen sett helt annorlunda ut. Med slaget vid Thermopylepasset, 15 mil nordväst om Aten.480 f.Kr., möttes grekiska stadsstater under Leonidas, perser under Xerxes I. En persisk seger följde men den gav grekerna utrymme för fortsatt krigföring medan perserna fortsatte söderut. De erövrade Attika och Aten. Akropolis brändes. En persisk seger skulle emellertid komma att vändas till grekisk vinst - en moralisk. Så hamras ett avstånd mellan öst och väst in. Det återkommer i dagens bild av mellersta östern. Michel Onfray har i sin mothistoria påpekat att när en historia, sann eller falsk, upprepas tio, hundra eller tusen gånger blir den till slut en visshet - Vem berättar historien? Frågar den indiska författarinnan Arundhati Roy.

När Filaiderna - en ätt från den attiske Miltiades d.ä. - anslöt sig till perserna för att få det stöd som lokala vasaller kunde påräkna om de följde den persiska centralmakten blev de krav som ställdes betungande. Tyrannen Aristagoras i Miletus försökte undgå befolkningens och Darius missnöje med en frihetsrörelse. Han föll i onåd och perserkrigen startade. Den joniske Hekataios varnade i polemik med Aristagoras för riskerna - Darius maktställning skulle vara ointaglig - men det blev Aristagoras som vann gehör. Sardis sattes i brand. Aten tillsammans med Eretria stödde revolten med satraperna i Sardes, Miletus, Samos och Chios som huvudaktörer. Aristagoras sökte stöd i Sparta. Spartanerna var upptagna med dispyter med andra stadsstater men Aten ställde ett tjugotal skepp till förfogande. Ytterligare stöd kom från andra stadsstater.

När Sardes föll i Atens händer 498 förlorade perserna en egeisk skattkista men Aten angreps av Sparta och misslyckades med att stödja nordvästra Sicilien efter slaget vid Syracusa, Perikles stad. Perserna kunde återvinna det frygiska kustområdet men Atens erövring av Sardes hade betraktats som omöjlig. Förstärkta med flottenheter från Egypten och Syrien påbörjade perserna operationer i Egeiska havet. Grekerna försökte återvinna avsatta vasallstyresmän men led ett förkrossande nederlag till vid ön Lade 495. Aten hade kallat hem sin överbefälhavare, Alkibiades, för att ställa honom inför domstol sedan han gått över till spartanerna. Alkibiades, som börjat falla i onåd hos spartanerna efter Atens nederlag vid Syrakusa, sökte sig till den persiske satrapen Tissafernes. Genom att utnyttja rivaliteten mellan denne och satrapen Farnabazos i Frygien, varnade han perserna för att gå alltför långt i stödet till Sparta. Perserna involverades i de grekiska stadsstaternas historieförlopp.

Generalerna Mardonius, svärson till Darius, och Datis mötte därefter grekerna vid Marathon 490. Grekerna kunde slå tillbaka i en av historiens mest kända sammandrabbningar. Denna, rapporterad av Pheidippides som sprang mellan Marathon och Aten, var emellertid i en persisk värld marginell. Perserflottan kommenderades av Hippias, tidigare en grekisk tyrann som perserna - alltsedan Aristagoras proklamerat Miletus frihet under förevändning att det var en grekisk koloni - försökt få återinstallerad. När denne efter en tjugoårig exil återkom, är det sannolikt att han försökte alliera sig med övervintrande tyrannanhängare i Aten som gärna såg en persisk seger.

Vid Marathon förlorades endast sju skepp. Hären, som hade sviktat när Miltiades med spartanernas stöd genomförde ett anfall i flankerna, kunde i stort sett återgå till de uppankrade fartygen. De förflyttades sedan till Atens hamn, Faleron, varifrån de avseglade när Militiades snabbt lyckades ta sig dit. Det är troligt att de persiska styrkorna var mindre än vad som vanligen anges. Ändamålet med operationen var inte att invadera Aten. Det var att återinstallera Hippias med stöd av de grekiska alkmaoniderna. Det skulle säkra persiska intressen genom det nätverk av allianser som, när Darius avled 486, tagits över av sonen Xerxes I. Runt de persiska kärnländerna hade grannstatsförbindelser knutits, ofta baserade på politiska giftermål. Massageterna, som avslutat dagarna för Kyros, hade lindats in genom ett sådant. Sönerna i besegrade kungahus knöts till den persiska centralmakten, avkrävda lojalitet i förening med skolning inom förvaltning och härväsende. När Xerxes tillträtt hade han inlett med att slå ned uppror i Baktrien, Egypten och Babylon. Kvar stod problemen med grekerna som stött upprorsmakarna. Perserna misstänkte att deras inflytande i städerna utmed Egeiska havets östra kustlinje skulle undermineras. Detta i förening med tillbakadragandet vid Marathon tio år tidigare krävde en militär styrkedemonstration. Våren 480 utgick en invasionsarmé från Hellesponten via ett brobygge, bestående av fartyg, en övermarsch på sju dagar.

Med detta följde slaget vid Thermophyle. Där skulle 300 spartaner, utvalda för att under Leonidas (en av två spartanska kungar) så som det uttrycks i historiehävderna med livet försvara ett ”högre ideal”, ett ideal som endast lämnade en överlevande, Aristodamus. Vanärad enligt Herodotus tog han sitt eget liv genom att i Platea bryta sig ur den egna frontlinjen som bildade rörlig mur, för att på egen hand möta fiendesidan men Thermophyle gick, liksom Marathon, till historien som grekiska segrar vilka i realiteten utgjorde persiska segrar.

De 300 spartanerna, de antas ha varit runt 2000, kunde inte hindra perserna från att gå vidare mot Aten men det blev spartanerna som i historien kom att tilldelas hjälterollen – deras ideal beskrevs som något högre än deras egna liv. Frågan har ställts hur - om ett Thermophyle anses rättfärdiga egna eller andras liv som insats för högre ideal - självmordsbombare, flygkapare och 11:e septemberattacker skall hanteras. Thermophyle, ett av fundamenten i ett europeiskt kulturarv, är en tveeggad myt i en tid då terrorhandlingar grundas på självutvalda högre ideal.

Thermophyle, en av förgrundshändelserna inför de peloponnesiska krigen (431 - 404), hade föregåtts av en hundraårsperiod med motsättningar mellan Aten och Sparta. De polariserades när spartanernas Kleomenes I utmanövrerade Pesistratus äldste son Hippias, följt av Atens reformering av fåmannaväldet, sedan 545 styrt av Pesistratus. Med Kleomenes politiska grepp följde att spartanerna i Aten inte längre hade en prospartansk oligarki - de hade att möta antispartansk demokrati, förstärkt av Hippias, enrollerad som persisk vasall.

Så byggdes en spartansk myt. Kritias, en av Sokrates elever, kom för en tid att detronisera Atens demokrati som ledare för de ”trettio tyrannerna”. Den omständigheten att Sparta haft sitt fundament på heloterna, ett slavskikt, fördunklades. Herodotus förstärkte myten genom en redogörelse för den vanära som måste tillskrivas den överlevande Aristodamus. Aischylos, som uppehöll sig vid Salamis när han skrev *Perserna*, bidrog till legendbildningen. Det gjorde också Alexander den Store. Vid Granicus, där den första sammandrabbningen med perserna ägde rum, påminde han om Thermophyle genom att sända 300 beslagtagna troféer till Aten. Han lät samtidigt återuppbygga Plataiai som stött atenarna vid Marathon. Staden hade förstörts av Thebe, allierat med perserna. Med kejsaren Trajanus misslyckade inbrytningar på persisk mark följde i Sparta inrättandet av en festival för att ära Leonidas. Hos Plutarko blev det en heroisk levnadsteckning varefter Origenes gav Leonidas sådana proportioner att han ikoniserades, jämställd med kristenhetens korsfästning. När sedan Roms Horatius vände ett grekiskt nederlag till kulturell seger, befäst av Cicero som använde Simonides krigsepigram, satte det sina spår hos Friedrich Schiller och Heinrich Böll.

I Europa blev Leonidas prisad, om än i dispyt, av Adam Blackwood (1581), historikern Georg Buchanan (1759) och Lord Byron, medan Händel (1738) satte upp sin opera *Xerxes* vars dygd ställdes mot Leonidas. Då hade redan Giovanni Bononiani satt upp sin opera *Xerxe* i Venedig 1654 vilket följdes av Leonardo Vinci´s musikdrama *Artaserse*, uppfört i Rom 1730. Med Johan Adolf Hasse uppfördes en opera med samma namn i Dresden 1746. Den ikonartade glansen kom med Voltaire, David Hume och Adam Smith att dämpas något innan den återkom hos Herman Göring och Martin Borman för att de senaste åren manifesteras på filmduken. I skuggan av ikonen Leonidas gjorde Xerxes, efter att ha låtit generalen Megabysos slå ned uppror i Babylon 482, räder in i Aten 480 och 479 sedan ett blockerat Thermophyle öppnats. Akropolis brändes ned.

När ett återtåg påbörjats drogs persiska flottenheter in i ett sjöslag vid Salamis. Där mötte grekernas Themistokles som tidigare besegrat perserna. Det upprepades i en manöver där grekisk flotta oväntat seglade ut ur Salamissundet och försatte perserna i ett taktiskt underläge. För att inte bli fastlåst retirerade Xerxes. De västra områdena lades i händerna på generalen Mardonius men slaget var katastrofalt för perserna. Norra och mellersta Grekland låg fortfarande under perserna men de mötte ett slutgiltigt nederlag året efter vid Plataiai och Mycale då Thebe föll. Nya motgångar följde mot Cimon vid Eurym.

Slagen vid Marathon och Thermophyle var emellertid något annat än den europeiska mytens återkommande film- och skolboksversion.

Källor:

Tyrannerna – sönderfaller i äldre tid, före perserkrigen, och senare tid, 400- och 300-talen - *medan det äldre tyranniet haft en historisk uppgift och lett utvecklingen in i nya banor, saknar det senare skapande kraft.* Aristoteles fokuserade tyrannen med en glidning från republiken som bästa statsform mot monarki. Beträffande tyrannerna då perserna behärskade grekiska städer kan *man bortse från dem - ty perserna föredrogo att utöva sin makt genom tyranner som mellanmän, tills de vid det joniska upprorets utbrott gjorde dåliga erfarenheter med Hisitaios av Miletos och hans svärson Aristagoras,* Martin P. Nilsson, *De grekiska tyrannerna*;

Fornara, Charles W, *Archaic Times to the End of the Peloponnesian War*, Cambridge University Press, 1986; Morley, Neville, *Ancient History – Key Themes and Approaches*, Routledges, 2000; Carsson, Lionel, *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press, 2001. **2** Knapp, B. A. *Persia: The March of Imperialism* a.a; Fuller, J. F. C. *The Decisive Battles of the Western World and their influence upon history*, Del 1; Tallis, Nigel, *The Achaemenid Army in a Near Eastern Context, The World of the Achaemenid Persia*; I.B. Tauris, New York, 2010. **3** Cartledge, Paul, *Thermopylae – The Battle that Changes the World,* Pan Books, London, 2006; Ball, Warwick, *Towards One World – Ancient Persia and the West*, Olive Branch Press, 2011; Eva Rystedt, recension av Jenifer Neils, *The Parthenon Frieze*, *SvD 2002-10-06*; Xenophon, *The Persian Expedition,* The Penguin Classic, 1951. Crassus bortgång sker i filmvärlden på en gladiatorarena, inte vid nederlaget mot perserna, *Amazons & gladiators*, amerikansk-tysk film 2001, regi Zachary Weintraub, 2007 följd av Warner Bros film *300*, regi Zack Snyder. I Rohinton Mistrys roman *A Fine Balance,* Indira Gandhis Indien, 1970-tal, utövar Xerxes far utövar parsireligionen. Handlingen förs bakåt i tiden till persisk zoroastrism. Mistry är parser. I Turkiet föds 2004 föds en ny Leonidas i Louis de Berniéres i *Birds - Wings*, kretsande kring grekisk-turkiska motsättningar under 1920-talet där Leonidas för ut ett antikt grekiskt alfabet, en modifierad form av en nordvästlig semitisk feniciska som ligger nära ett Sparta under Leonidas tid. Ett persiskt-grekiskt arv återkommer hos Paulo Coelho som i *Djäulen och fröken Prym* med en inledande fabel påminner om antikens Persien med syftning på Ormuzd och Ahriman, ljus och mörker.